

ANDRZEJ S. JASIŃSKI OFM

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0003-1950-6346>

Nowe miasto Boże w ujęciu Ezechiela (Ez 48,30-35)

The New City of God according to Ezekiel (Ezek 48:30-35)

Abstract

In the spirit of Judaic-Christian dialogue in this article I deal with the text Ezek 48:30-35, which is very important for both communities of believers. The last vision of Ezekiel (Ezek 40–48) became a source of inspiration for Judaism and Christianity. However, there is no agreement in the interpretation of this prophetic announcement of the arrival of a new temple and a new city. The temple (+ city) was presented in the light of rabbinic Judaism, the Qumran writings and Ezekiel himself. In the exegetical part, the text of Ezek 48:30-35 was thoroughly examined. At the end of this article theological conclusions were presented in six points: Praise of Yahweh; Heritage of Patriarchs; The Power of Yahweh; The Presence of Yahweh; The Hope of Israel; Christian Reception. The Book of Ezekiel remains one of the most mysterious writings of the Bible. His theological potential is not always appreciated. This also applies to the issue of interreligious dialogue. Ezekiel was the herald of the holiness of the name of Yahweh and the knowledge of God. God is the Lord of all creation, present in the midst of his people. These truths are the core of the creed of both Jews and Christians. Their mutual contemplation allows them to be closer together. In the end, all believers will lead to a city called: *Yahweh (is) there* (Ezek 45:35).

Keywords: Ezekiel, temple, city, dialogue, Judaism, Christianity.

Streszczenie

W duchu dialogu judaistyczno-chrześcijańskiego, w artykule zajmuję się tekstem Ez 48,30-35, który jest bardzo ważny dla obu wspólnot wierzących. Ostatnia wizja Ezechiela (Ez 40–48) stała się źródłem inspiracji dla judaizmu i chrześcijaństwa. Nie ma jednak zgodności w interpretacji tej prorockiej zapowiedzi: nastania nowej świątyni i nowego miasta. Świątynia (+ miasto) została przedstawiona w świetle judaizmu rabinackiego, pism qumrańskich oraz samego Ezechiela. W części egzegetycznej przebadano dokładnie tekst Ez 48,30-35. Na zakończenie zostały przedstawione wnioski teologiczne w sześciu punktach: chwała Jahwe; dziedzictwo patriarchów; potęga Jahwe; obecność Jahwe; nadzieja Izraela; recepcja chrześcijańska. Księga Ezechiela pozostaje jednym z najbardziej tajemniczych pism biblijnych. Jej potencjał teologiczny nie zawsze jest doceniany. Odnosi się to również do kwestii dialogu międzyreligijnego. Ezechiel był heroldem świętości imienia Jahwe oraz poznań

Boga: Pana całego stworzenia, obecnego pośrodku swego ludu. Prawdy te stanowią trzon *credo* zarówno Żydów, jak i chrześcijan. Wspólna ich kontemplacja pozwala na wzajemne zbliżenie, które w końcu wszystkich pragnących doprowadzi do miasta nazwanego „Jahwe (jest) tam” (Ez 45,35).

Słowa kluczowe: Ezechiel, świątynia, miasto, dialog, judaizm, chrześcijaństwo.

XXII Dzień Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce (17.01.2019 r.) był obchodzony pod hasłem: „Nie przychodzę, żeby zatracać” (Oz 11,9). Ten prorocki tekst stanowi ważne wyznanie wiary Izraela w obecność Boga bliskiego ludowi. Choć Izrael się zagubił, jednak w dalszym ciągu pozostawał narodem przymierza, przeznaczonym do życia we wspólnocie ze Stwórcą. Ozeaszowe orędzie inspiruje zarówno wyznawców judaizmu, jak i chrześcijan. Teksty starotestamentalne, które są wspólnym dziedzictwem dwóch religii monoteistycznych, stanowią najlepszą płaszczyznę do spotkania i refleksji wierzących Żydów i chrześcijan¹.

Włączając się w dialog międzyreligijny judaizmu i chrześcijaństwa², proponuję pochylenie się nad tekstem Ez 48,30-35, który jest bardzo ważny dla obu wspólnot wierzących. Fragment ten kończy całą Księgę Ezechiela, która zawiera orędzie o podwójnym obliczu nadchodzących wydarzeń. Z jednej strony prorok w imieniu Jahwe zapowiada sąd nad Izraelem/Jeruzolimą – za popełnione nieprawości (Ez 3–34), a z drugiej ukazuje perspektywę nadchodzącego zbawienia (Ez 33–48)³. W odnowie będą uczestniczyli ci wszyscy, którzy dadzą posłuch Panu, odwrócą się od czci okazywanej bożkom i zwrócą się ku Bogu, który nigdy nie zawodzi i jest wierny danym wcześniej obietnicom.

¹ Podczas obchodów XXII Dnia Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce, które odbyły się w Łodzi (17.01.2019 r.), abp Grzegorz Ryś podkreślał znaczenie, jakie dla dzisiejszych chrześcijan ma możliwość wysłuchania współczesnej żydowskiej interpretacji Biblii, por. <http://lodz.nasze-miasto.pl/artykul/dzien-judaizmu-2018-w-lodzi-arcybiskup-rys-zapowiada,4380319.artgal,t,id,tm.html> (17.02.2019).

² Został on zainspirowany tekstami soborowymi, a zwłaszcza Deklaracją o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, w której czwarty punkt rozpoczyna się od słów: „Zgłębiając tajemnicę Kościoła, (...) święty Sobór pamięta o więzi, jaką został duchowo złączony lud Nowego Przymierza z potomstwem Abrahama. Kościół Chrystusowy uznaje bowiem, iż początki jego wiary i wybrania, stosownie do zbawczego misterium Boga, znajdują się już u patriarchów, Mojżesza i proroków”. Pouczenie to wprost zachęca do owocnych studiów (również Księgi Proroaka Ezechiela), celem lepszego poznania zamysłu Bożego względem Izraela i całej ludzkości.

³ Pan przeprowadzi również sąd nad obcymi narodami (Ez 25–32).

1. Świątynia i miasto w judaizmie

Ostatnia wizja Ezechiela (Ez 40–48) stała się źródłem inspiracji dla judaizmu i chrześcijaństwa. Nie ma jednak zgodności w interpretacji tej prorockiej zapowiedzi: nastania nowej świątyni i nowego miasta⁴.

1.1. Judaizm rabinacki

W środowisku judaistycznym świątynia nazywana jest *בית המקדש*. Zaznacza się, że jest to budynek umiejscowiony w Jerozolimie; było to jedyne miejsce, na którym składano ofiary. Sanktuarium pierwotnie było przybytkiem pustynnym (Wj 25–31), którego kontynuacją stał się przybytek w Szilo (1 Sm 1). Było to równocześnie najważniejsze centrum religijne Izraela. W okresie królewskim sam Bóg wybrał miejsce, na górze Moria w Jerozolimie, na tron swego zamieszkania/panowania (por. Pwt 12). Lokalizacja dokonała się również za sprawą prorockiej inspiracji. Wówczas zostało dokładnie określone położenie Miejsca Najświętszego (*debir*)⁵ oraz ołtarza całopaleń. Nigdy nie mogły być one już zmienione. Istnieją różnice pomiędzy planami pierwszej, drugiej i trzeciej świątyni; posiadamy jedynie precyzyjne informacje na temat drugiej świątyni (Miszna, *Middot*)⁶. Tekst Miszny stanowi bazę dla próby rekonstrukcji również pozostałych budowli. Świątynia była otoczona własnym murem. Na zewnątrz dziedzińca świątynnego znajdowała się synagoga, w której odprawiano publiczne i prywatne modlitwy. Wzgórze świątynne wraz ze świątynią było zabudowane na wielu poziomach, każde miejsce posiadało swój stopień świętości. Pomiędzy poszczególnymi częściami były schody, przegrody oraz bramy. Największą przestrzeń zajmowały dziedzińce: kobiet (*עזרת נשים*), Izraela (*עזרת ישראל*) oraz kapłanów (*עזרת כהנים*). Na ich terenie znajdowały się liczne pomieszczenia używane w różnych celach. W zachodniej części dziedzińca był wielki ołtarz (*מזבח*), a na zachód od niego był przedsionek (*אולם*), sanktuarium oraz ołtarz. Przechodnik był szerokim prostokątnym budynkiem i prowadził do sanktuarium (*היכל*), o wysokości 100 stóp, posiadał złoty ołtarz (*מזבח הזהב*), menorę (*מנורה*) oraz

⁴ Według tradycji rabinackiej Księga Ezechiela została spisana przez ludzi Wielkiej Synagogi, którzy byli również twórcami wszystkich tekstów dwunastu proroków mniejszych (*Bab. Bah. 15a*). W ten sposób nie było wątpliwości, że zarówno Księga Ezechiela, jak i pozostałe teksty powstały w ziemi Izraela, a nie poza jej granicami, np. w Babilonii; Chaim Clorfène. 2005. *The Messianic Temple. Understanding Ezekiel's Prophecy*. Jerusalem: Library of Congress Publication, 4.

⁵ Było to najważniejsze miejsce w sanktuarium, w którym została złożona Arka Przymierza, por. Roland de Vaux. 2004. *Instytucje Starego Testamentu*. T. I–II. Tłum. Tadeusz Brzegowy. Poznań: Pallottinum, 335.

⁶ Traktat ten przypisywany jest Eliezarowi ben Jakob, z danymi Miszny nie zawsze zgadza się opis Józefa Flawiusza (*Dzieje i Wojna*), por. Andrzej Sebastian Jasiński. 1999. *Jerozolima: promień miłości Jahwe*. Kraków: Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, 132.

stół chlebów pokładnych (לחם הפנים). Na zachód od sanktuarium było Święte Świętych (קדש הקדשים). W pierwszej świątyni była Arka Przymierza, natomiast w drugiej jedynie skała – kamień węgielny (אבן שתייה), na którym pierwotnie spoczywała Arka⁷. Na Wzgórze Świątynne można było wstępować, jedynie zachowując czystość rytualną, wykluczeni byli nie-Żydzi. Dziedzinię kobiet znajdował się również wewnątrz świątyni. Każdy, kto przekraczał dziedzińce świątynne, będąc nieczystym, popełniał ciężki grzech, za który musiała być złożona stosowna ofiara oczyszczenia (מחוסר כפרה).

1.2. Perspektywa qumrańska

W Qumran odkryto *Zwój Świątyni*⁸, który również nawiązuje do tekstu Ezechiela i opisu świątyni. Wizja sanktuarium, jaką prezentują esseńczycy, przewyższała swą wspaniałością nawet kompleks sakralny przebudowany przez Heroda Wielkiego. W nowej świątyni były zachowane doskonale proporcje, które opierały się (podobnie jak w wizji Ezechiela) na kwadracie⁹. Na dziedzińcu centralnym (kwadrat) znajdowało się właściwe sanktuarium; było ono otoczone murem o czterech bramach (północ, wschód, południe, zachód). Te z kolei były otoczone kolejnym murem, który wyznaczał dziedzińiec wewnętrzny, do niego prowadziło dwanaście bram: Dan, Neftali, Aszer (północ), Symeon, Lewi, Juda (wschód), Beniamin, Józef, Ruben (południe), Issachar, Zabulon, Gad (zachód). Do tej strefy wchodziło się przez dziedzińiec zewnętrzny, który był otoczony murem zewnętrznym, również w kształcie kwadratu. Posiadał on także dwanaście bram, o bliźniaczych nazwach w stosunku do bram wewnętrznych. Przestrzenie na dziedzińcu zewnętrznym, znajdujące się pomiędzy bramami, należały (idąc od północno-zachodniego narożnika zgodnie ze wskazówkami zegara) do: Synów Dana, Synów Neftalego, Synów Merarego, Synów Aszera, Synów Symeona, Synów Aarona (kapłanów), Synów Aarona (kapłani; dwa miejsca), Synów Judy, Synów Rubena, Synów Józefa (Efraim i Manasses), Synów Kehata, Synów Beniamina, Synów Issachara, Synów Zabulona, Synów Gerszona oraz Synów Gada. W stosunku do Ezechiela nastąpiło przesunięcie budowli świątynnej (dom) do samego centrum (u Ezechiela było ono położone bardziej na zachód). Nowością

⁷ Obecnie wewnątrz Kopuły Skały (Qubbat as Sakhra na Placu Świątynnym) znajduje się obszerna skała, która w przeszłości znajdowała się w świątyni jerozolimskiej; Jerome Murphy-O'Connor. 1996. *Przewodnik po Ziemi Świętej*. Tłum. Mariusz Burdajewicz. Warszawa: Vocatio, 99–100.

⁸ Manuskrypty tego pisma pochodzą z II–I w. przed Chr. i z I w. po Chr. (4Q524; 11Q20). *Zwój* zawiera przepisy dotyczące świątyni i kultu, por. Piotr Muchowski. 2000. *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*. Kraków: The Enigma Press, 89.

⁹ Por. Hershel Shanks. 2002. *Tajemnica i znaczenie zwójów znad Morza Martwego*. Tłum. Olga Zienkiewicz. Warszawa: Książka i Wiedza, 184.

esseńczyków jest również wzmianka o dziedzińcu centralnym, który u Ezechiela jest częścią dziedzińca wewnętrznego. Do sanktuarium (domu) prowadzić miały cztery bramy (u Ezechiela trzy). Esseńczycy zaplanowali również podwójny komplet dwunastu bram (konsekwentnie do myśli o podwójnych murach sanktuarium). W stosunku do Ezechiela koncepcja esseńczyków jest jeszcze bardziej wyidealizowana i scentralizowana, przy zachowaniu proporcji ze wszystkich stron. Świątynia Ezechiela dysponowała zaledwie sześcioma bramami (por. trzy wewnętrzne i zewnętrzne, z pominięciem strony zachodniej). Koncepcja esseńczyków stanowi twórcze połączenie Ezechielowego planu świątyni oraz miasta (o dwunastu bramach patriarchalnych).

1.3. Ezechiel i jego oddziaływanie

Prorok Ezechiel jednak odróżnia w opisie wizji teren świątynny od terenu miasta. Opisywana świątynia była jakby samym w sobie miastem (Ez 40,2; 45,6). Te obie wielkości wydają się tworzyć jedność w treści zawartej w Ez 48,30-35. Zaprezentowany tu opis miasta w swej istocie bazuje na myśli o trwałej obecności Jahwe, a ta jest nieodłącznie związana ze świątynią. W judaizmie świątynia zawsze była przedstawiana plastycznie. Sanktuarium przynależało do konkretnego miejsca i musiało posiadać wyrazistą strukturę architektoniczną. W chrześcijaństwie idea świątyni otrzymała wymiar czysto duchowy. Sam Jezus stał się świątynią (por. J 2,19)¹⁰, a Jego wyznawcy tworzą świątynię Ducha Świętego (1 Kor 6,19). Nie dziwi więc fakt, że św. Jan w Apokalipsie, inspirując się Ezechielowym opisem wizji (Ez 40-48), nie dostrzegł w Nowym Mieście (Jerozolimie) obecności budowli świątynnej, „bo jego świątynią jest Pan Bóg wszechmogący oraz Baranek” (Ap 21,22).

Tekst Ezechielowy zatem inspiruje zarówno judaizm (myśl o trzeciej świątyni), jak i chrześcijaństwo (wizja Nowej Jerozolimy). Różne podejście do tej kwestii wynika z odmiennego ujęcia kwestii eschatologicznych, zakorzenionych w przekonaniach obu religii. Mając na uwadze odmiennie podejścia do tradycji Ezechielowej, poniżej zostanie zbadany tekst Ez 48,30-35 na podstawie najnowszych metody egzegetycznych.

¹⁰ Jest ona objawiona w mocy zmartwychwstania Jezusa, por. Stanisław Mędała. 1993. *Chryzologia Ewangelii św. Jana*. Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 211.

Cały fragment Ez 40–48¹¹ koncentruje się na służbie świątynnej, w której oświecona zostaje obecność chwały Jahwe¹². Ezechiel akcentuje tę tematykę zwłaszcza w kontekście wcześniejszych wyroczni (wizji), w których była mowa o zbezczeszczeniu sanktuarium Jahwe w Jerozolimie (Ez 8). Prorok wywodzący się z rodziny kapłańskiej był bardzo uczulony na tę tematykę. Zaprezentowana przez niego wizja nowej rzeczywistości odpowiada zamysłowi Jahwe, lecz została ujęta w konwencji tradycji kapłańskiej, stąd tak wiele szczegółów dotyczących architektury sanktuarium, przepisów dotyczących świąt i składanych ofiar oraz miejsca, jakie mieli zajmować poszczególni Izraelici (grupy społeczne) w strukturze opartej na służbie Jahwe w świątyni. Zastosowane przez proroka elementy formalne (nawiązanie do tradycji Mojżesza i Salomona) nie wskazują jednak na powtórzenie się w przyszłości dziejów historycznego Izraela (i jego praktyk), lecz zapowiadają ostateczną realizację obietnic Jahwe danych patriarchom. Zastosowana w tekście symbolika bazuje na rzeczywistości znanej zesłańcom, lecz się z nią nie pokrywa. Przyszłość będzie jakościowo odmienna od przeszłości. Wizja Ezechiela jest otwarta na nieokreśloną przyszłość, w której Jahwe odsoni przed całym Izraelem swój dar. Dotychczas był on dostępny jedynie Ezechielowi – w jego duchowej pielgrzymce po nowym mieście i nowej ziemi.

2. Komentarz egzegetyczny (Ez 48,30-35)

Fragment Ez 48,30-35 kończy zarówno opis nowego podziału ziemi (Ez 47,13–48,35), jak i całej Księgi. Składa się z dwóch części: cztery bramy miasta (ww. 30-35a) oraz obecność Boga w mieście (ww. 35d). Wypowiedź in-
auguruje fraza: „I takie (są) wyjścia miasta” (w. 30a), która następuje po formu-

¹¹ B. Tidiman opowiada się za trójpodziałem tekstu; czyni to w oryginalny sposób, ukazując układ koncentryczny fragmentu:

A	Wizytacja nowej świątyni (Ez 40,1–43,3).
B	Prezentacja nowego kultu (Ez 43,4–47,12).
A'	Nowy podział ziemi (Ez 47,13–48,35).

Por. Brian Tidiman. 2007. *Le Livre D'Ézéchiel*. T. II. Vaux-sur-Seine: EDIFAC, 192.

¹² Istnieje wiele zbieżności między Ez 40–48 a Ap 21–22:

1. Uniesienie wizjonera na wysoką górę (Ap 21,10).
2. Widok na nową ziemię wraz z Jerozolimą (miastem) w centrum (Ap 21,1-2.10).
3. Zamieszkanie Boga pośrodku ludu w harmonii i dobrobycie (Ap 21,3-4).
4. Obecność chwały Jahwe w świątyni (Ap 21,11).
5. Niebiański posłaniec wraz z trzcina mierniczą (miary miasta) (Ap 21,15-17).
6. Symetryczny plan miasta, doskonale wymiary, wysokie mury, dwanaście bram, każda dla jednego pokolenia (Ap 11-21).
7. Doskonała czystość i świętość miasta (Ap 21,27).
8. Obecność rzeki życia (Ap 22,1).

Por. Daniel Block. 1997. *The Book of Ezekiel*. T. II (The New International Commentary on the Old Testament). Grand Rapids: W.B. Eerdmans Publishing Company, 502–503.

le wyroczni (w. 29a), a kończy się „nazwą” nowego miasta: „Jahwe (jest) tam” (w. 35d)¹³.

Tekst Ez 48,30-35 można podzielić na następujące części:

- w. 30a Zdanie wprowadzające („I takie [są] wyjścia miasta”)
- w. 30b Granica miasta („Od strony północnej”)
- w. 30c Wymiar granicy północnej („cztery tysiące pięćset [łokci] wymiaru”)
- w. 31a Element architektoniczny miasta („A bramy miasta”)
- w. 31b Przywołanie motywu patriarchalnego („według imion pokoleń Izraela”)
- w. 31c Informacja ilościowa i kierunkowa („bramy trzy w stronę północy”)
- w. 31d Brama I („Brama Rubena jedna”)
- w. 31e Brama II („Brama Judy jedna”)
- w. 31f Brama III („Brama Lewiego jedna”)
- w. 32a Informacja kierunkowa („A od strony wschodniej”)
- w. 32b Wymiar granicy wschodniej („cztery tysiące pięćset [łokci]”)
- w. 32c Informacja ilościowa („i bramy trzy”)
- w. 32d Brama IV („Brama Józefa jedna”)
- w. 32e Brama V („Brama Beniamina jedna”)
- w. 32f Brama VI („Brama Dana jedna”)
- w. 33a Informacja kierunkowa („Strona na południe”)
- w. 33b Wymiar granicy południowej („cztery tysiące pięćset [łokci] wymiaru”)
- w. 33c Informacja ilościowa („i bramy trzy”)
- w. 33d Brama VII („Brama Symeona jedna”)
- w. 33e Brama VIII („Brama Issachara jedna”)
- w. 33f Brama IX („Brama Zabulona jedna”)
- w. 34a Informacja kierunkowa („Strona na zachód”)

¹³ Wszystkie partie egzegetyczne opierają się na moim opracowaniu: Andrzej Sebastian Jasiński. 2015. *Komentarz do Księgi proroka Ezechiela. Rozdziały 40–48* (Opolska Biblioteka Teologiczna 149). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 280–285.

- w. 34b Wymiar granicy zachodniej („cztery tysiące pięćset [łokci]”)
- w. 34c Informacja ilościowa („bramy trzy”)
- w. 34d Brama X („Brama Gada jedna”)
- w. 34e Brama XI („Brama Aszera jedna”)
- w. 34f Brama XII („Brama Neftalego jedna”)
- w. 35a Wymiar ogólny („Wokoło osiemnaście tysięcy [łokci]”)
- w. 35b Zapowiedź nazwy miasta („a imię tego miasta”)
- w. 35c Informacja chronologiczna („od dnia [tego]”)
- w. 35d Nazwa nowego miasta („Jahwe [jest] tam”).

W ostatnich wersetach swej Księgi prorok powraca do tematu „miasta” (הָעִיר), o którym wspominał już w kontekście opisu „daru świętego” (ww. 15-22)¹⁵: „I takie (są) wyjścia miasta: Od strony północnej cztery tysiące pięćset (łokci) wymiaru” (w. 30). Miasto było miejscem zejścia się (zamieszkania) wszystkich pokoleń (w. 19)¹⁶. Ezechiel podejmuje motyw miasta po opisie granic poszczególnych pokoleń, z których najbardziej wysuniętym na południe był teren Gada (w. 28). Prorok nie kończy swego orędzia motywem dotyczącym peryferii, lecz powraca myślą do centrum ziemi Izraela, którego częścią składową, obok świątyni i jej otoczenia, było również miasto.

2.1. Granice miasta

W. 30 rozpoczyna formuła: וַיֵּלֶךְ („I takie”), która znajduje się również w poprzedzającej ją frazie (w. 29b). Prorok podaje zatem dwie podstawowe informacje na podstawie jednakowo brzmiącej formuły: „I takie (są) części dla pokoleń Izraela” oraz „i takie (są) wyjścia miasta”. Pierwsza z nich odnosi się do całości ziemi Izraela (poza darem świętym), druga natomiast dotyczy części (*profanum*)

¹⁴ W tekście jeden raz występuje Boże imię Jahwe (w. 35d) oraz nazwa „Izrael” (w. 31a); inne imiona własne: Ruben (w. 31d), Juda (w. 31e), Lewi (w. 31f), Józef (w. 32d), Beniamin (w. 32e), Dan (w. 32f), Symeon (w. 33d), Issachar (w. 33e), Zabulon (w. 33f), Gad (w. 34d), Aszer (w. 34e), Neftali (w. 34f). Najważniejsze rzeczowniki: wyjście (w. 30a), miasto (ww. 30a.31a.35b), strona (ww. 30b.31c.32a.33a.34a), północ (ww. 30b.31c), wymiar (ww. 30c.33b), brama (ww. 31acdef.32def.33cdef.34cdef), imię (ww. 31b.35b), pokolenie (w. 31b), wschód (w. 32a), południe (w. 33a), zachód (w. 34a), dzień (w. 35c).

¹⁵ Wymiary podawane przez Ezechiela dla każdego boku stanowią echo danych zawartych w w. 16; samo zaś miasto jest mikrokosmosem całej odnowionej ziemi, por. Block.1997. *The Book of Ezekiel*, 736.

¹⁶ W opisie Ezechiela (E 40–48) miasto nie stanowi centrum nowej ziemi (jest nią oddzielna świątynia), choć położone jest w strefie wyłączzonej (daru Jahwe), por. Horace Hummel. 2007. *Ezekiel 21–48*. Saint Louis: Concordia Publishing House, 1381.

daru świętego. Prorok podkreśla tym samym rolę pokoleń w przyszłej ziemi Izraela, która nie będzie miała charakteru marginalnego, wszyscy mieszkańcy będą mieli bowiem udział w ofiarowanych dobrach, a bliskość miasta w stosunku do terenu świątynnego przybliży cały Izrael do *sacrum*, a więc do obecności chwały Jahwe.

Ezechiel posłużył się w w. 30 wyjątkową formułą: תּוֹצֵאת העיר („wyjścia miasta”). Rzeczownik תּוֹצֵאת¹⁷ pochodzi z rdzenia יָצָא („wyjść”), nie wskazuje jednak na bramy w murze miejskim, lecz na granice miasta (por. Joz 15,4.7.11; 16,3.8; 17,9.18). Cały obwód murów miasta tworzył kształt kwadratu. Prorok na początku wskazuje na jego część północną, której długość wynosić miała „cztery tysiące pięćset (łokci)”. Wymiar ten odpowiada miarom wcześniej podanym (w. 16)¹⁸.

2.2. Bramy północne

Prorok podaje specyfikę północnej granicy (wejścia) miasta¹⁹: „A bramy miasta według imion pokoleń Izraela; bramy trzy w stronę północy: Brama Rubena jedna, Brama Judy jedna, Brama Lewiego jedna” (w. 31). Nie pisze o murach, a jedynie o bramach²⁰, które miały sens wówczas, gdy były umieszczone w murach (wolno stojące bramy na krańcu miasta nie były znane w Izraelu). Ezechiel powraca do myśli o pokoleniach. Po prezentacji terenów Izraela (ww. 2-8.23-29) imiona poszczególnych plemion zostały również utrwalone w nazwach wymienionych bram²¹. W kontekście północnej granicy zostały nazwane trzy bramy: Rubena, Judy i Lewiego. Nowe tereny Rubena i Judy były położone bezpośrednio na północ od „daru świętego”, natomiast część Lewiego znajdowała się wewnątrz przestrzeni sakralnej (również na północ od miasta). Ruben, Juda i Lewi byli synami Jakuba i Lei; w przyszłości potomkowie Judy i Lewiego mieli odegrać najważniejszą rolę w narodzie spośród wszystkich pokoleń Izraela²².

¹⁷ תּוֹצֵאת: wyjścia, granica, granice terytorium, por. WSHP II, s. 642.

¹⁸ Miasto, mając kształt kwadratu, zostało zaprezentowane w wymiarach opierających się na linii wschód-zachód oraz północ-południe, por. Józef Homerski. 2013. *Księga Ezechiela* (PSST XI, 1). Poznań: Pallottinum, 311.

¹⁹ Prorok w opisie bram zastosował schemat: północ, wschód, południe, zachód, i przywołuje również imię Lewiego, którego brak w opisie podziału ziemi, por. Walther Zimmerli. 1983. *Ezekiel* 2. Philadelphia: Fortress, 546.

²⁰ W Jerozolimie (sprzed upadku miasta) teksty Biblii Hebrajskiej wymieniają nazwy dziewięciu bram: Brama Beniamina (Jr 37,13; 38,7), Brama Narożna (Jr 31,38; 2 Krl 4,13), Brama Efraima (2 Krl 14,13), Brama Rybna (2 Krn 33,14), Brama Środkowa (Jr 31,40), Brama Synów Narodu (Jr 17,19), Brama Charsit (Jt 19,2), Brama Doliny (2 Krn 26,9), por. Hummel. 2007. *Ezekiel 21-48*, 1383.

²¹ Dwanaście bram prowadzących do zamkniętej przestrzeni ma swoją analogię w postaci kompleksu świątynnego Marduka w Babilonie (Etemenanki), do którego prowadziło również dwanaście bram, por. Block. 1997. *The Book of Ezekiel*, 736.

²² Bramy miasta i jego kształty stanowią wyraz doskonałości i świętości Jahwe, por. Hummel. 2007. *Ezekiel 21-48*, 1383.

2.3. Bramy wschodnie

Strona wschodnia miała charakter uprzywilejowany w optyce terenu świątynnego (Ez 40,6-16), lecz w kontekście miasta najważniejszą stroną była niewątpliwie północ ze względu na położenie miasta względem wspomnianego terenu świątynnego: „A od strony wschodniej: cztery tysiące pięćset (łokci) i bramy trzy: Brama Józefa jedna, Brama Beniamina jedna, Brama Dana jedna” (w. 32). Mur wschodni mierzył również „cztery tysiące pięćset (łokci)” i jest identyczny z układem bram z części północnej (por. w. 31). Bramy nosiły imiona Józefa, Beniamina i Dana. Dwaj pierwsi byli synami Jakuba i Racheli, natomiast matką Dana była Bilha (niewolnica Racheli)²³. Ezechiel w celu utrzymania proporcji dwunastu bram, w których uwzględniono również imię Lewiego, nie przytacza imion pokoleń Manassesa i Efraima, natomiast w to miejsce wymienia ich ojca, Józefa.

2.4. Bramy południowe

Część południowa miasta również była zwrócona (jak północna) w stronę terenów pokoleń: „Strona na południe: cztery tysiące pięćset (łokci) wymiaru i bramy trzy: Brama Symeona jedna, Brama Issachara jedna; Brama Zabulona jedna” (w. 33). Tym razem prorok podaje nazwy bram zgodnie z kolejnością obszarów trzech pokoleń (Symeon, Issachar i Zabulon), których terytoria rozciągały się na południe od Beniamina²⁴.

2.5. Bramy zachodnie

Ezechiel kierunek zachodni umieścił na ostatnim miejscu: „Strona na zachód: cztery tysiące pięćset (łokci), bramy trzy: Brama Gada jedna, Brama Aszera jedna; Brama Neftalego jedna” (w. 34). Mur (zachodni) był (podobnie do wszystkich pozostałych boków) długi na „cztery tysiące (אַלְפִים)²⁵ pięćset (łokci)”. Prorok na pierwszym miejscu wymienia Bramę Gada, kontynuując tym samym porządek imion pokoleń południowych (w. 33), przy czym pokolenie Gada miało granicę południową zewnętrzną. Terytoria Aszera i Neftalego były położone niemal na samej północy²⁶.

²³ Matką Józefa i Beniamina była umiłowana żona Jakuba – Rachel, stąd nie dziwi umieszczenie imion tych dwóch patriarchów w opisie bram nowego miasta, por. Zimmerli. 1983. *Ezekiel 2*, 546.

²⁴ Podobnie do Ezechiela, również w środowisku z Qumran (*Zwój Świątyni*) znano dwanaście bram miasta, por. Block. 1997. *The Book of Ezekiel*, 738.

²⁵ אַלְפִים = μέτρω (LXX).

²⁶ Nazwy bram, noszących imiona dwunastu patriarchów, świadczą o jego przynależności do całego Izraela, por. Hummel. 2007. *Ezekiel 21–48*, 1384.

Schemat zastosowany w prezentacji części dziedzicznych poszczególnych pokoleń Izraela nie odpowiada schematowi (kolejności) nazw bram miasta zwróconych w czterech kierunkach ziemi²⁷. Z każdej strony były po trzy bramy, których układ świetnie się komponował w idealne kształty miasta (zbudowanego na planie kwadratu)²⁸.

2.6. Miasto zamieszkania Jahwe

Po szczegółowej relacji odnoszącej się do bram i długości czterech odcinków murów miasta (ww. 30-34) prorok w ostatnim wersecie przekazuje dwie podstawowe, a zarazem końcowe informacje: „Wokoło osiemnaście tysięcy (łokci), a imię tego miasta od dnia (tego): Jahwe (jest) tam” (w. 35).

Po pierwsze, prorok podaje całkowitą długość murów miejskich: „wokoło osiemnaście tysięcy (łokci)”. Mury te nie łączyły się bezpośrednio z granicami innych części daru świętego i terenów Beniamina. Miasto było otoczone pasem wolnej przestrzeni (w. 15) o szerokości dwustu pięćdziesięciu łokci, zatem długość granicy zewnętrznej miasta (wraz z wolną przestrzenią) wynosiła dwa tysiące łokci. Była to granica łącząca się od północy z terenem lewitów, a od południa z terenem Beniamina, natomiast od wschodu i zachodu rozciągały się tereny zaplecza rolniczego miasta.

Po drugie, Ezechiel odwołuje się do onomastyki: „a imię tego miasta od dnia (tego): Jahwe (jest) tam” (יהוה שמה). Formuła וְשֵׁם־הָעִיר („a imię miasta”)²⁹ posiada ogromną wagę treściową. Dla Semitów imię (nazwa) nigdy nie było czymś formalnym, lecz zawsze odnosiło się do istoty rzeczy. Imię było nośnikiem ważnych treści, stąd często w Biblii Hebrajskiej pojawiają się etymologiczne wyjaśnienia danej nazwy (imienia, np. Babel, Gilgal, Mispa). Imię prezentowało istotne cechy danego miejsca czy osoby. Zmiana imienia (np. Abram na Abraham) oznaczała nadanie nowej roli, misji czy też funkcji danej osoby.

Ezechiel, opisując miasto w kontekście świątyni, miał na uwadze historyczną Jerozolimę. O niej pamiętali zesłańcy w Babilonii. Prorok wprawdzie posługiwał się językiem zrozumiałym dla zesłańców i wskazywał na instytucje znane rodakom, lecz w jego wizji nowa rzeczywistość nie miała być prostym odtworzeniem przeszłości, wprost przeciwnie, wszystko miało być nowe. W celu przybliżenia nowej

²⁷ Nazwanie bram od imion patriarchów mogło mieć swoją genezę w istnieniu Bramy Beniamina i Efraima w dawnej Jerozolimie, por. Allen Leslie. 1990. *Ezekiel 20–48*, Nashville: Thomas Nelson, 285.

²⁸ Bramy były najsłabszymi punktami miasta w czasie oblężenia. Prorok, podając ich liczbę (aż dwunastu), podkreśla pełne bezpieczeństwo zamkniętego obszaru wewnątrz murów, gdyż jego obroną był sam Jahwe, por. Hummel. 2007. *Ezekiel 21–48*, 1383.

²⁹ Istnieje gra słów między יהוה שמה („Jahwe [jest] tam”) a ירושלים („Jerozolima”), por. Allen. 1990. *Ezekiel 20–48*, 285.

rzeczywistości prorok posługuje się skojarzeniami, które rodziły się u zesłańców wspominających Jerozolimę. Prorok nie używa nazwy tego historycznego miasta w tekście Ez 40–48 (ostatni fragment z „Jerozolima” to Ez 36,38), natomiast kończąc całą Księgę, wskazuje na oryginalną nazwę miasta, na dzień oraz na Jahwe. Formuła: „od dnia (tego)” zawiera termin יום („dzień”), który w orędziu licznych proroków stanowi część wyrażenia „Dzień Jahwe”. Było ono zapowiedzią nadejścia (w nieokreślonej bliżej przyszłości) rozstrzygającej interwencji Jahwe (o charakterze eschatologicznym)³⁰. Tę myśl zna również Ezechiel (Ez 39,11.13.22). Zapowiadany dzień będzie wielkim triumfem Jahwe. Ezechiel nie konkretyzuje czasu jego nastania, dla niego ważniejszą kwestią była pewność jego nastania.

Rzeczywistość opisywana przez Ezechiela wyznaczała przyszłość Izraela (nieodwołalnie). Zmiana nazwy miasta wskazuje, że przyszłe założenie urbanistyczne nie będzie już historyczną Jerozolimą – będzie czymś innym. Treść nowej rzeczywistości wyraża formuła: יהוה שמה („Jahwe tam”). Częsteczką םש zawiera kierunkowe ה, tym samym prorok kieruje myśl odbiorcy ku treściom przedstawianym wcześniej w obszernej wizji. O nowym charakterze miasta zadecyduje obecność Jahwe³¹. Ezechiel nie precyzuje, na czym konkretnie ta obecność miałaby polegać³². Trzeba jednak wziąć pod uwagę zapowiedź powrotu chwały Jahwe do świątyni (Ez 43,1-12), a więc do miejsca położonego na północ od miasta. Chwała Jahwe miała oddziaływać na ziemię Izraela, w tym na miasto, czyli na miejsce zgromadzenia całego Izraela³³. W tym ujęciu świątynia i miasto niemal się utożsamiają ze sobą.

3. Inspiracje teologiczne

3.1. Chwała Jahwe

Tekst Księgi Ezechiela nie kończy się opisem chwały nowej świątyni, lecz nowego miasta, które otrzymuje imię „Jahwe (jest) tam” (w. 35d). Obecność Jahwe jednak łączy oba tematy (świątynia + miasto). Przybycie chwały Pana do sanktua-

³⁰ Dzień Jahwe zapowiadany był przez licznych proroków i wskazuje na czas decydującej interwencji Jahwe w dzieje Izraela (ludzkości), por. Hummel. 2007. *Ezekiel 21–48*, 1386.

³¹ Nazwa miasta nie będzie już obciążona historią nieprawości Jerozolimy (jej nazwa jest przedizraelska [kananejska], ma zatem konotacje pogańskie), por. Block. 1997. *The Book of Ezekiel*, 739.

³² Prorok na końcu swej Księgi podkreśla fakt definitywnego końca czasu nieobecności Jahwe w mieście, co było spowodowane Jego reakcją na wcześniejszą niewierność ludu (por. Ez 11,23), por. Homerski. 2013. *Księga Ezechiela*, 311.

³³ W opisie Ezechiela brak wzmianek o drogocennych kamieniach, z jakich miało być wybudowane miasto, i o jego murach, co znajduje wyraz w opisach Iz 54,12 oraz Ap 21,10-17, por. Block. 1997. *The Book of Ezekiel*, 740.

rium (Ez 43,1-9) jest najważniejszą prawdą ogłoszoną w całym orędziu Ezechiela. Dopiero w jej świetle otrzymujemy zrozumienie wszystkich wydarzeń oraz pouczeń zawartych w Księdze, poczynwszy od powołania prorockiego i nadania misji Ezechielowi (Ez 1,1-3,15). W tym też świetle trzeba spoglądać na treść zawartą w ww. 30-35. To, co najważniejsze w tym fragmencie, to występujące w nim imię Jahwe oraz nazwy bram (dwunastu patriarchów). Katalog tych imion wypełniał już opis podziału kraju (Ez 48,1-7.23-29). Prorok uznał, że w zwęższej formie musi on być jeszcze raz powtórzony. W tym celu przywołuje ponownie motyw miasta (por. Ez 48,15.17.18.19.20.21.22.30.31.35), który uznał za najbardziej przydatny do wykazania konsekwencji dla Izraela, jakim było przybycie do sanktuarium chwały Jahwe. Opis świątyni oraz jej funkcjonowania (Ez 40-46) wskazał na oddzielenie tego miejsca (*sacrum*) od *profanum*, znajdującym się na zewnątrz murów. Do kompleksu sakralnego miał wstęp jedynie Izrael i to na wyznaczone miejsca (dziedziniec zewnętrzny, pewne przywileje posiadał książę), natomiast do służby świątynnej wyznaczeni byli kapłani (potomkowie Sadoka) oraz wspomagający ich lewici. Ten niezwykle hierarchiczny schemat odpowiada koncepcji sanktuarium z okresu pierwszej świątyni. W dużym stopniu został on powtórzony w wizji Ezechiela, lecz nie wyczerpywał on całej treści tematu związanego z relacją Jahwe – Izrael.

3.2. Dziedzictwo patriarchów

W w. 30 prorok nawiązuje do granic miasta, przy czym nie posługuje się tradycyjnym terminem נָבֵל (Ez 48,1-13.21-28), lecz מִצְדָּתָא, który wskazuje na wyjątkowy charakter przestrzeni nazwanej miastem, choć nie zawierał on w sobie świątyni (ta znajdowała się na terenie działu kapłanów). Kształty miasta (na planie kwadratu) oraz wszystkie bramy (dwanaście, po trzy z każdej strony) podkreślają niezwykłość tego miejsca, które było czymś idealnym. Owa doskonałość wynikała z pochodzenia miasta od samego Jahwe, który nadał mu kształty pełne harmonii, podobne do tych, jakie otrzymała świątynia.

Poszczególne bramy dzierżyły imiona dwunastu patriarchów (synów Jakuba) z uwzględnieniem Lewiego i Józefa (ojca Efraima i Manasses, którzy otrzymali ziemię; por. Ez 48,4-6). Miasto zatem było mikrokosmosem całej ziemi Izraela, przynależało do całego ludu i stało się miejscem szczególnego spotkania z Jahwe, istotą tej przestrzeni była bowiem obecność Pana („Jahwe [jest] tam”). Bramy patriarchalne były zatem zwiastunami spotkania Izraela z Jahwe, a ich usytuowanie z każdej strony miasta umożliwiało pełnym dostęp całego ludu do tego wyjątkowego miejsca. Odtąd Izrael nie będzie już cierpieć na deficyt bezpieczeństwa, pokoju i pełnego szczęścia. Wszystkie te wartości staną się istotną cechą zgromadzenia w mieście.

Prorok nie podaje żadnych szczegółów dotyczących zabudowy miejskiej, nie wspomina nawet o murach zewnętrznych, chociaż z taką uwagą podaje miary wszystkich czterech boków wydzielonego terenu („cztery tysiące pięćset [łokci] wymiaru”) (ww. 30c.32b.33b.34b). Ta oszczędność w relacji pozwala na uchwycenie natury przesłania bez zbędnych informacji, które mogłyby przesłonić istotę głoszonego orędzia. Izrael już nigdy nie będzie ludem błakającym się po obcych ziemiach, jego czas zesłania (niewoli) definitywnie się kończy. Otrzyma w darze od Pana miejsce spotkania, do którego będzie miał swobodny dostęp każdy Izraelita, niezależnie od tego, z jakiego pokolenia pochodzi. W tym schemacie nie zostało wyróżnione pokolenie Lewiego, jak miało to miejsce w przypadku podziału całej nowej ziemi (Ez 48,1-7.23-29). Ostatecznie wszyscy potomkowie Jakuba otrzymali równy dostęp do „miasta”, którego imię wyraża trwałą obecność Jahwe. To już nie ירושלים („Jerozolima”), lecz יהוה שמה („Jahwe [jest] tam”) stało się miejscem wspólnoty życia Izraela z Panem. Przedziwne miasto opisywane przez Ezechiela pozbawione jest niejako murów i zabudowy, a o jego „konstrukcji” świadczą jedynie bramy, które nie tyle były architektoniczną konstrukcją, ile rzeczywistością duchową, świadczącą o zaistnieniu niczym nieograniczonej komunikacji między ludem a Jahwe.

Imiona dwunastu patriarchów przypominają przede wszystkim o wierności Pana. Wszystkie obietnice złożone w przeszłości (począwszy od czasów Abrahama) pozostają aktualne, Jahwe realizował bowiem jeden plan względem Izraela (ludzkości), który od strony zesłanego ludu (*gola*) rysował się jako coś, co nie było do końca zrozumiałe, stąd pytania stawiane przez starszych Izraela (Ez 20,1). Faktycznie była to próba (starszych) usprawiedliwienia siebie i potwierdzenia własnych przekonań. Odpowiedź, jaką otrzymali w postaci dłuższego wywodu na temat przeszłości narodu i tego, co go czeka w przyszłości (Ez 20,5-44), wykazała jednoznacznie prawdę o niezmiennym postępowaniu Jahwe, przy równoczesnym niedomaganiu ze strony ludu.

3.3. Potęga Jahwe

Słabość Izraela przewyciężył sam Jahwe ze względu na świętość swego imienia (wierność postanowieniom). Imiona patriarchów utrwalone na bramach miasta stały się wizytówką i pieczęcią obecności Pana w dziejach narodu. Cała przeszłość okazała się zapowiedzią nowości, którą w skondensowany sposób obrazuje opis zawarty w ww. 30-35. Dynamiczna obecność Jahwe udzielającego się swoim wybranym to stan, do którego został powołany naród. Wszelkie niewierności (opisane w Ez 3–24) ukazały braki, na jakie cierpiał dawny Izrael. Nie miał w sobie potencji wejścia w trwałą i zbawczą relację z Panem. Ten fakt w sposób dosadny, a nawet dramatyczny został przedstawiony przez Ezechiela,

dlatego nikt z ludu, zarówno tego pozostającego w granicach Judy, jak i zesłanego na wygnanie, nie mógł odbudować relacji z Panem. Zagubiony i porzucony Izrael został przez Jahwe „odnaleziony”. Stało się to poprzez posługę Ezechiela, który stał się nowym pedagogiem narodu.

W momencie otrzymanego powołania, wzmocnionego wizją (Ez 1), z serca Ezechiela został usunięty lęk przed siłą wrogości obcych. Miało to istotne znaczenie „psychologiczne”. Prorok nie musiał się już obawiać przyszłości, a całą swoją energię mógł skoncentrować na zadaniach, jakie zostały mu postawione. Otrzymał od Jahwe nowe serce i nowego ducha, dlatego w jego antropologii temat ten zajmuje centralne miejsce (por. Ez 36,26)³⁴. Ezechiel w sobie samym doświadczał zatem prawdy o tym, czym będzie w przyszłości nowy Izrael, żyjący w harmonii z Panem. Stał się świadkiem odnowy, stąd jego opisy są niezwykle komunikatywne i sugestywne. Niejednokrotnie trudno jest podążyć za tym mistrzem życia duchowego, zwłaszcza wówczas, gdy wydaje się, że jego zachowanie nie licuje z godnością człowieka wrażliwego na innych (np. brak oznak żałoby po zmarłej żonie [Ez 24,15-24]). Proroka można zrozumieć jedynie wówczas, gdy kieruje się spojrzenie w stronę jego dążeń. Zatrzymując się wyłącznie na wyrwanym z kontekstu zachowaniu, słowie lub czynie, można całkowicie się zniechęcić do kroczenia za jego tokiem nauczania, a nawet zarzucać prorokowi pragnienie zwodzenia ludu. Tak był oceniany przez wielu swoich oponentów. Racje, którymi się kierowali, okazały się czymś złudnym, stały się przyczynkiem do kolejnej katastrofy. Ich drogi napiętnował prorok. Nie był jednak mężem głoszącym wyłącznie zagładę, lecz na wskroś przeniknięty był myślą o wspólnotcie życia z Jahwe. Jego wizja nowego miasta, wyznaczonego otwartymi bramami patriarchów, stała się odsłonięciem najgłębszego zamiaru Jahwe. To miasto stanie się miejscem spotkania ludu z Panem, a pobliska świątynia będzie pieczęcią tego wydarzenia³⁵. Potęga Pana najpierw objawiła się w życiu Ezechiela, a następnie miała się stać obecną w doświadczeniu odnowionego Izraela.

³⁴ M.S. Kinzer, angażujący się w pracach Grupy ds. Dialogu Między Katolikami a Żydami mesjańskimi korzysta z tej myśli proroka i stwierdza: „Ezechiel zwraca się do Izraela podczas niewoli babilońskiej, ogłaszając to, co Bóg robi dla i wśród tego ludu. Bóg wyprowadzi Izrael z nielot, na nowo wprowadzi go do ziemi. Ta demonstracja Bożej mocy i wierności przymierzowi dowiedzie świętości Jego imienia. Jednak przywrócenie ziemi okaże się niewystarczające, jeżeli nie będzie towarzyszyć mu wewnętrzna przemiana relacyjna i behawioralna”, por. Mark Kinzer. 2017. *Zgłębiając własną tajemnicę. Kościół z żydowskiej myśli mesjańskiej*. Tłum. Monika Bartosik. Kraków: Bratni Zew, 149.

³⁵ W opisie Ezechielowym świątynia miała się znajdować na obszarze przynależnym do kapłanów. Miasto tymczasem było położone na południe od przestrzeni zajmowanej przez lewitów i nie należało do żadnego z pokoleń, por. Wojciech Pikor. 2013. *Rola ziemi w przymierzniu Boga z Izraelem. Studium historyczno-teologiczne Księgi Ezechiela*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 363.

3.4. Obecność Jahwe

Ezechiel prezentuje niejako dwa centra obecności Jahwe: jedno w świątyni, a drugie w mieście. To nadawało sens dziełu doprowadzenia ludu do bram miasta. Wszystkie pokolenia miały się przekonać o godności, jaką otrzymały, i możliwości życia bezpiecznego, które symbolizują otwarte bramy miasta. Były one wolne od najazdu wszelkich zewnętrznych przeciwników, pokonanych przez Pana i na zawsze oddalonych od jakichkolwiek wpływów na Izrael. Tracili oni (obcy) równocześnie swoją atrakcyjność, nie posiadali żadnej oferty dla narodu przymierza.

Tekst Ez 48,30-35 trzeba ująć łącznie z „pierwszym” zakończeniem Księgi (poprzedzającym relacje z ostatniej wizji): „I poznają, że Ja, Jahwe, (jestem) Bogiem ich, gdy uprowadziłem ich do narodów, lecz zgromadzę ich na ziemi ich i nie pozostawię już (nikogo) z nich tam. I nie ukryję już oblicza Mojego przed nimi, skoro wylałem Ducha Mojego na dom Izraela, wyrocznia Pana, Jahwe” (Ez 39,28-29). Izrael miał być przeprowadzony z „tam” (שם) pogan do „tam” (שמה) Jahwe (Ez 39,28d; 48,35d). Były to dwie sfery całkowicie pozostające w opozycji względem siebie. Zesłańcy znaleźli się w „tam” (שם) pogan, natomiast Ezechiel stał się już uczestnikiem „tam” (שמה) Jahwe. Jego doświadczenie duchowe było zdominowane poznaniem Jahwe, które dopiero w przyszłości miało się stać udziałem odnowionego ludu. O tym procesie „wrywania” z „tam” (שם) pogan i przyprowadzania do „tam” (שמה) Jahwe informuje tekst Ez 39,28-29. Treścią spotkania Izraela w mieście będzie poznanie Pana. Oczywistym się stanie, że wszystkie wydarzenia, które doświadczą zesłańcy (odnowiony lud), będą dziełem Jahwe. Nie było w tej sprawie żadnego przypadku. Izrael został ujęty mocną ręką przez Pana. Najpierw został uprowadzony do narodów („agentura” Nabuchodonozora), a następnie zgromadzony na ziemi (odnowionej). Ta ziemia w swym istotnym wymiarze została nazwana „darem” (תְּרִימָה), którego szczególną częścią było miasto, ukazane jako mikrokosmos całej ziemi. Na tym miejscu Jahwe już nigdy nie zakryje swego oblicza, Jego Duch został obficie wylany na cały dom Izraela. Zapowiedź zawartą w Ez 39,28-29 ukierunkowuje Ezechiel na jej wypełnienie w postaci otwartego na cztery strony świata miasta, do którego właśnie przybędzie Izrael. Tę wędrówkę antycypuje Ezechiel, już cieszący się nowym poznaniem i obecnością Jahwe.

3.5. Nadzieja Izraela

Treść ww. 30-35 sprawia, że Księga Ezechiela jest pismem na wskroś optymistycznym. Są tu obecne kluczowe tematy orędzia prorockiego, które winne stanowić punkt orientacyjny lektury całej Księgi. Bez tego odniesienia (do punk-

tu finalnego) prorok może wydawać się niezrozumiały w swoim orędziu, choć jest ono podane w sposób uporządkowany i systematyczny. Tekst zawiera jednak wyrażenia, które mogą rodzić wątpliwości odnośnie do przyszłości Izraela i wartości tego ludu, zwłaszcza w obliczu jego przeszłości i tragicznej terażniejszości. Tymczasem Ezechiel (redaktor) pisząc Księgę, wpatrywał się w otwarte bramy nowego miasta i kontemplował w nim obecność Jahwe.

Ezechiel unika użycia nazwy „Jerozolima” na określenie nowego miasta Jahwe, tym samym zostaje ono uwolnione z obciążeń niegodnej przeszłości jej mieszkańców. Prorok w wielu tekstach rozprawił się nadużyciami, które zrujnowały przede wszystkim duchowy obraz miasta, dlatego zostało ono skazane na unicestwienie, a jego kres był anonsowany dwustopniowo (por. Ez 24,25-27; 33,21-22). Jerozolima znika z perspektywy prorockiej. W centrum uwagi pozostaje natomiast zamiar Jahwe względem przyszłości ludu (Reszty), który dozna pełnej transformacji. Brak tu jednak miejsca na wzmianki o odbudowie Jerozolimy i jej przyszłej chwale. W innych tekstach Biblii Hebrajskiej tego typu zapowiedzi są liczne, a jedną z najbardziej charakterystycznych jest prośba psalmisty: „Jahwe, okaż Syjonowi łaskę w Twej dobroci: odbuduj mury Jeruzalem!” (Ps 51,20). Ta wypowiedź wyraża zupełnie inne spojrzenie na Jerozolimę w stosunku do ujęcia Ezechiela. Opiera się bowiem na teologii Syjonu, ściśle związanej z dynastią Dawida. Ezechiel wprawdzie wspomina tego władcę (Ez 34,23-24; 37,24-25), ale czyni to w innym kontekście. Prorok akcentuje (w perspektywie odnowy) konieczność zupełnego odcięcia się od grzesznej przeszłości Izraela, w tym skalanej ziemi. Jedyłą wartością w przeszłości miała być obecność Jahwe, który został jednak znieważony przez dawny Izrael. Przyszłość nie będzie zatem odbudowaniem dawnej infrastruktury na ziemi historycznej Jerozolimy, lecz nowym stworzeniem Jahwe, które zostało ukazane (w pewnym zakresie) przez proroka na podstawie geografii, znanej Izraelowi z przeszłości. W ten sposób prezentowana przez proroka zupełnie nowa rzeczywistość nabierała konkretnego wyrazu i nie pozostawiała żadnych wątpliwości, iż to, co nowe, nie będzie odtworzeniem przeszłości.

Inaczej na tę kwestię spogląda Jeremiasz, który również zapowiadał katastrofę Jerozolimy, lecz odwołując się do obietnic Jahwe względem dynastii Dawida, zapewnia: „W owych dniach Juda dostąpi zbawienia, a Jerozolima będzie mieszkała bezpiecznie. To zaś jest imię, którym ją będą nazywać: «Jahwe jest naszą sprawiedliwością»” (יְהוָה צְדִיקֵנוּ). (Jr 33,16). Ta nazwa miasta jest wyznaniem wiary, *credo* Izraela, który po traumatycznych doświadczeniach doznał zbawienia od Pana, rozpoznał Jego sprawiedliwość, która była wyrazem wierności danym obietnicom (przodkom) i bezpieczeństwa gwarantowanego Jego ludowi. Dla proroka Jeremiasza odnowiona Jerozolima będzie centrum nie tylko ziemi Izraela, lecz całego świata: „Jerozolima zaś będzie radością, chwałą i dumą

wśród wszystkich narodów ziemi, które usłyszą o dobrodziejstwach, jakie jej wyświadczyłem. Będą się one lękać i drzeć wobec wszelkich przejawów dobroci i pomyślności, jaką jej dałem” (Jr 33,9). Miasto będzie wzbudzać respekt wśród wszystkich narodów, które rozpoznają wszystkie dobrodziejstwa (dar Jahwe), jakie spotkały miasto.

3.6. Recepja chrześcijańska

Jerozolima jawi się również jako centrum zbawczego dzieła dokonanego przez Chrystusa (por. teologia św. Łukasza). Jej ziemski wymiar miał jednak przemianę, stała się bowiem znakiem rzeczywistości duchowej, którą św. Jan nazwał Miastem Świętym, Jeruzalem Nowym, zstępującym z nieba (por. Ap 21,2.10). Miasto (o kształcie czworoboku) będzie zaopatrzone w wielki mur (o dwunastu fundamentach z drogocennych kamieni) i w dwanaście bram (uczynionych z pereł), noszących imiona dwunastu apostołów Baranka, który jest jego lampą. W mieście nie będzie świątyni, w której miejsce stanie tron Pana Boga wszechmogącego oraz Baranka, spod którego wypłynie rzeka wody życia (por. Ap 21,11–22,5)³⁶.

Ten fascynujący obraz jest pełną realizacją zapowiedzi Ezechiela, przekracza jednak ramy wyznaczone przez proroka. Istota zmiany tkwi w osobie Baranka i Jego miejsca w dziele stworzenia i zbawienia. To On usunął wszelkie bariery dzielące całą ludzkość od Boga, pojednał też wszystkich ze sobą. Nowe Miasto będzie darem Boga dla całej ludzkości. Nie pozostanie w nim żadnego śladu po ziemskiej Jerozolimie. Chrześcijanie nie oczekiwali odbudowy tego miasta po katastrofie z 70 r. po Chr., wpatrywali się bowiem wyłącznie w stronę Jeruzalem Nowego. To właśnie dlatego w pierwszych wiekach nie było dużego zainteresowania tym miastem, którego nazwę w II w. po Chr. Rzymianie przemianowali na *Aelia Capitolina*. Centra wiary przeniosły się na inne metropolie (Antiochia, Rzym i Aleksandria). Dopiero epoka Konstantyna Wielkiego przyniosła zmiany w tej optyce, gdy za sprawą jego matki, św. Heleny, powstały w Jerozolimie sanktuaria, które do dzisiaj stanowią docelowe miejsca na pielgrzymim szlaku wierzących (zwłaszcza Bazylika Grobu Bożego).

Wierzący, przebywając w czcigodnych sanktuariach jerozolimskich, musi jednak zachować właściwą optykę chrześcijańską, wskazaną przez św. Jana w Apokalipsie: winien wpatrywać się w Nowe Miasto zstępujące z nieba od Boga (Ap 21,10). Bez tego dalekosiężnego spojrzenia chrześcijaństwo traci właściwą

³⁶ Przejawem obecności Boga w Nowej Jerozolimie będzie woda życia oraz drzewo życia, które zapewnią wieczne trwanie jej mieszkańców, por. Michał Wojciechowski. 2012. *Apokalipsa świętego Jana* (NKB NT XX). Częstochowa: Święty Paweł, 391.

sobie specyfikę i zamienia się w jedno z licznych doświadczeń ludzkich, bazujących na czysto ziemskich wymiarach. Takie podejście staje się coraz bardziej typowe dla wierzących zwłaszcza w Europie Zachodniej. Nie ma tu już miejsca na pragnienie przekroczenia perłowych bram Miasta Bożego, cały wysiłek skierowany jest ku pomnażaniu dóbr ziemskiej „Jerozolimy”. Zapomina się, że miasto dolne nie jest miejscem bezpieczeństwa człowieka, jest dane wyłącznie jako punkt na szlaku pielgrzymim do Miasta Górnego. Papież Jan Paweł II, ogarniając troską wszystkich ludzi żyjących w jego epoce, przypomniał w swym nauczaniu: „Przede wszystkim jednak ostatnie strony Biblii, to znaczy chwalebna końcowa wizja Apokalipsy, ukazują nam miasto, które jest ostatecznym celem naszego pielgrzymowania: Jeruzalem niebieskie. Spotykamy tam przede wszystkim Ojca, «Alfę i Omegę, Początek i Koniec» wszelkiego stworzenia (Ap 21,6). Objawi się On w pełni jako czyniący wszystko nowe (por. Ap 21,3-5). W środku tego miasta stanie również Baranek, Chrystus, z którym Kościół złączony jest głęboko już nie przez świątynię, lecz w sposób bezpośredni i całkowity (por. Ap 21,9.22-23). W stronę tego miasta kieruje nas Duch Święty. To On podtrzymuje dialog miłości wybranych z Chrystusem: Duch i Oblubienica mówią: «Przyjdź!»» (Ap 22,7)³⁷. Baranek wyznaczył ostateczny kierunek podążania, który prowadzi każdego człowieka do celu. Nie każdemu jest jednak dane tę drogę odkryć. Wielu wprost się jej sprzeciwia. Sprzeciw wobec natchnieniem Ducha Świętego niejednokrotnie dominuje w człowieku, który chce podążać własną drogą. Wydaje się, że wolność, jaką posiada człowiek, umożliwia mu w pełni realizację osobistych postanowień. Przychodzi jednak moment weryfikacji, który ujawnia całą niemoc człowieka w obliczu nadchodzących wyzwań, a takie stwarza codzienność. Wiele osób poniewczasie rozpoznaje, że dokonane wybory okazały się pomyłką. Na szczęście Bóg nigdy nie zamyka bram Miasta Nowego, stoją one otworem dla każdego (nawet największego odstępcy), ale jest jeden warunek: konieczność podążania śladami Baranka.

* * *

Księga Ezechiela pozostaje jednym z najbardziej tajemniczych pism biblijnych. Jej potencjał teologiczny nie zawsze jest doceniany. Odnosi się to również do kwestii dialogu międzyreligijnego. Głębsze poznanie obrazów rysujących się w opisach wizji i treść przekazana w wyroczniach oraz w wykonywanych przez proroka czynnościach symbolicznych umożliwiają wkroczenie w „przestrzeń” obecności samego Boga, z którym w bliskich relacjach pozostawał Ezechiel. Był on heroldem świętości imienia Jahwe oraz poznania Boga jako Pana całego stwo-

³⁷ Jan Paweł II. 2012. *Komentarz do ksiąg Starego Testamentu*. Kraków: Wydawnictwo M, 573.

rzenia, obecnego pośrodku swego ludu. Prawdy te stanowią trzon *credo* zarówno Żydów, jak i chrześcijan. Wspólna ich kontemplacja pozwala na wzajemne zbliżenie, które w końcu wszystkich pragnących doprowadzi do miasta nazwanego „Jahwe (jest) tam” (Ez 45,35).

Bibliografia

- Allen Leslie. 1990. *Ezekiel 20–48*. Nashville: Thomas Nelson.
- Block Daniel Izaak. 1997. *The Book of Ezekiel*. T. II (The New International Commentary on the Old Testament). Grand Rapids: W.B. Eerdmans Publishing Company.
- Clorfene Chaim. 2005. *The Messianic Temple. Understanding Ezekiel's Prophecy*. Jerusalem: Library of Congress Publication.
- Homerski Józef. 2013. *Księga Ezechiela* (PSST XI, 1). Poznań: Pallottinum.
- Hummel Horace. 2007. *Ezekiel 21–48*. Saint Louis: Concordia Publishing House.
- Jasiński Andrzej Sebastian. 1999. *Jerozolima: promień miłości Jahwe*. Kraków: Fundacja Komisarjat Ziemi Świętej.
- Jasiński Andrzej Sebastian. 2015. *Komentarz do Księgi proroka Ezechiela. Rozdziały 40–48* (Opolska Biblioteka Teologiczna 149). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Kinzer Mark. 2017. *Zgłębiając własną tajemnicę. Kościół z żydowskiej myśli mesjańskiej*. Tłum. Monika Bartosik. Kraków: Bratni Zew.
- Kohler Ludwig, Baumgartner Walter, Stamm Johann Jakob. 2008. *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu I–II*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza *Vocatio*.
- Mędała Stanisław. 1993. *Chrystologia Ewangelii św. Jana*. Kraków: Wydawnictwo ITKM.
- Muchowski Piotr. 2000. *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*. Kraków: The Enigma Press.
- Murphy-O'Connor Jerome. 1996. *Przewodnik po Ziemi Świętej*. Tłum. Mariusz Burdajewicz. Warszawa: *Vocatio*.
- Pikor Wojciech. 2013. *Rola ziemi w przymierzu Boga z Izraelem. Studium historyczno-teologiczne Księgi Ezechiela*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Shanks Hershel. 2002. *Tajemnica i znaczenie zwojów znad Morza Martwego*. Tłum. Olga Zienkiewicz. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Brian Tidiman. 2007. *Le Livre D'Ézéchiel*. T. II. Vaux-sur-Seine: EDIFAC.
- Vaux Roland de. 2004. *Instytucje Starego Testamentu*. T. I–II. Tłum. Tadeusz Brzegowy. Poznań: Pallottinum.
- Wojciechowski Michał. 2012. *Apokalipsa świętego Jana* (NKB NT XX). Częstochowa: Święty Paweł.
- Zimmerli Walther. 1983. *Ezekiel 2*. Philadelphia: Fortress.